

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

УДК 330.339.5

Фомішина В. М.,

vfomi0709@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7276-3280,

д.е.н., проф., завідувач кафедри зовнішньоекономічної діяльності, Херсонський національний технічний університет, м. Херсон

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОБМЕЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

Анотація. У статті висвітлено роль та значення АПК для економіки України, який поступово стає важливим суб'єктом на світовому ринку сільськогосподарських продуктів. Показано, що успішному експорту за інших рівних умов має сприяти розробка і впровадження інновацій, перехід галузей та підприємств АПК на якісно новий рівень виробничого процесу. Водночас встановлено, що і малі фермерські господарства, і крупні агрохолдинги з обережністю впроваджують інноваційні рішення через недосконалу структуру і низьку якість елементів інституціонального середовища, що, в свою чергу, значною мірою обумовлює сировинну структуру вітчизняного експорту. Показано, що нові можливості експорту продукції, які відкрилися з асоційованим членством України в ЄС, використовуються не повністю через наявність невирішених питань та бар'єрів в аграрному секторі. Велика кількість проблем, пов'язаних з експортом продукції АПК України, виникає через значні розбіжності в економічних, політичних, соціальних та інших інститутах нашої держави та країн-учасників міжнародної торгівлі. Висвітлено основні інституціональні проблеми, що створюють додаткові бар'єри та перешкоди виходу вітчизняних експортерів інноваційної продукції на іноземні ринки: 1. Інститут власності в АПК України, що перебуває в стані трансформації і створює ситуацію невизначеності; 2. Інститути державної влади, які створюють формальні правила гри на ринку, генерують недосконале законодавство, суперечливість окремих законодавчо-правових актів; 3. Інститути забезпечення інноваційних перетворень, які продукують наукові знання та інновації, забезпечують їх комерціалізацію і використання, – формально наявні в країні, проте функціонально малоспроможні; 4. Фінансові інститути, ресурси яких є основним джерелом фінансування інновацій, обмежують можливості залучення ресурсів потенційними експортерами; 5. Інститути адміністрування зовнішньоекономічної діяльності – продукують бюрократію та тривале отримання документів; 6. Інститути освіти, інформації, взаємодії економічних агентів недосконалі. 7. Інститути, що забезпечують відповідність якості та безпеки умовам ЄС, неефективні.

Ключові слова: інститути, інновації, агротехнології, інновації в АПК, аграрні інновації, експорт.

Fomishyna V.N.,

vfomi0709@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7276-3280,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Foreign Economic Activity, Kherson National Technical University, Kherson

INSTITUTIONAL RESTRICTIONS OF INNOVATIVE EXPORT-ORIENTED DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AGRARIAN BUSINESS

Abstract. The article highlights the importance of agrarian business for Ukrainian economy, which is gradually becoming an important player in the world agrarian market. It is shown that the successful export, other things being equal, should be facilitated by the development and implementation of innovations, the transition of agrarian enterprises to a qualitatively new level of production process. At the same time, it was found that both small farms and large agrarian holding companies are cautious in implementing innovative solutions due to the imperfect structure and low quality of the institutional environment elements, which in turn largely determines the commodity structure of domestic export. It is shown that the new opportunities for product export which were opened by the associated membership of Ukraine in the EU are not fully used due to unresolved problems and barriers in the agrarian sector. A large number of problems related to the export of Ukrainian agricultural products arise due to significant differences in economic, political, social and other institutions of our country and other countries-participants of the international trade. The main institutional problems that create additional barriers and obstacles for domestic exporters of innovative products to foreign markets are: 1. The institution of ownership in Ukrainian agrarian business, which is in a state of transformation, creates an uncertainty; 2. Institutions of state power that create formal rules of the game in the market generate imperfect legislation, inconsistencies in certain laws and regulations; 3. Institutions of innovation, which produce scientific knowledge and innovation, ensure their commercialization and use, are formally available in the country, but

functionally incapable; 4. Financial institutions, whose resources are the main source of funding of innovations, limit the ability to attract resources to potential exporters; 5. Institutions of administration of foreign economic activity produce bureaucracy and long-term receipt of documents; 6. Institutions of education, information, interaction of economic agents are imperfect; 7. Institutions that ensure compliance of quality and safety of Ukrainian products with EU laws are ineffective.

Keywords: institutions, innovations, agro-technologies, innovations in agrarian business, export.

JEL Classification: F10, F14.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2020-60-01>

Постановка проблеми. Трансформаційна економіка України, включаючись у міжнародний поділ праці, протягом останніх десятиліть поступово займає нішу виробника і постачальника агропромислової продукції на світовий ринок і ринок ЄС. Українські експортери стикаються з великою кількістю проблем при виході на міжнародний ринок, серед яких переважають відсутність доступу до торговельно-виробничого фінансування, недостатній рівень технологій виробництва та навичок персоналу, труднощі у визначенні потенційних ринків і покупців, невідповідність продукції міжнародним технічним вимогам і стандартам, проблеми доступу до імпорتنих ресурсів, необхідних для виробництва, та ін. Також на світовому ринку наявна жорстка конкуренція на міжнародному рівні.

Одним із найбільш перспективних напрямів аграрного експорту є ринок ЄС. Однак вимоги щодо якості та безпеки до українських виробників згідно з діючими в країнах-членах Європейського Союзу правилами і стандартами є досить високими. Угода про асоціацію України з ЄС передбачає узгодження українських та європейських стандартів для промислових товарів і сільськогосподарської продукції. Це означає, що для здійснення експорту на європейський ринок кожен вітчизняний підприємець повинен виробляти і продавати за єдиними правилами, прийнятими в країнах-членах союзу. У зв'язку з цим стають актуальними дослідження не тільки технологічних аспектів виробництва конкурентного інноваційного продукту, а й механізмів інституціонального забезпечення просування його на іноземні ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновниками інституціонального напрямку – Т. Вебленом [1], Дж. Коммонсом, У. Мітчеллом – запропоновано універсальний інструмент для управління поступальним розвитком економічних систем мікро- і макrorівня, який успішно використовується і розвивається в дослідженнях сучасних учених. Інституціональний підхід до дослідження інноваційного розвитку АПК використовують такі вчені, як Бондаренко О. С. [15], Тивончук С. О. [6], Хірівський Р. П. [12]. Питанням інноваційної діяльності в аграрній сфері присвячені праці Білінської В. [14], Кравченко В. [4], Крухмаль Е. В. [17], Опружак С. С. [5] та ін. Водночас інноваційна діяльність в АПК залишається недостатньою, а її інституціональне забезпечення – неефективним, що потребує додаткових досліджень.

Постановка проблеми. Визначити основні інституціональні бар'єри та перешкоди, що стримують можливості українського бізнесу експортувати інноваційну продукцію АПК на ринки ЄС.

Виклад основних результатів дослідження. Необхідною передумовою успішної трансформації і поступального соціально-економічного розвитку країн світу нині є якість інститутів (держава, власність, ринок, гроші, сім'я тощо), а також правові, психологічні та морально-етичні фактори, що створюють інституційне середовище. На думку представника цього напрямку Т. Веблена, поки структура інститутів суспільства відповідає існуючим умовам, створюється сприятливе інституційне середовище, яке є рушійною силою суспільного розвитку. І навпаки, при нагромадженні змін у продуктивних силах інститути перестають відігравати роль рушійної сили суспільного розвитку, застарівають і перетворюються в консервативні фактори [1, с. 37-39].

Нагромадження змін у продуктивних силах на початку ХХІ ст. пов'язується у першу чергу з інноваційним характером соціально-економічного розвитку економік світу загалом і окремих сфер, галузей в окремих економіках зокрема. Для України однією з таких галузей є АПК, який, формуючи більше 10% ВВП, забезпечує майже 40% валютної виручки країни, задовольняє внутрішні потреби в продукції та нарощує її постачання більш ніж у 190 країн світу. Високий рівень конкуренції на світовому ринку обумовлює інноваційну поведінку виробників продукції, які прагнуть до закріплення позицій на старих та пошуку нових ринків збуту.

Успішному експорту за інших рівних умов має сприяти розробка і впровадження інновацій, перехід галузей та підприємств АПК на якісно новий рівень виробничого процесу. Водночас і малі фермерські господарства, і крупні агрохолдинги обережно впроваджують інноваційні рішення, вважаючи їх інструменти занадто витратними. Якщо у 2018 р. обсяг світових інвестицій в агротехнології склав 3,2 млрд дол., то в Україні – не досяг і 4 млн. Із майже 40000 фермерських господарств тільки 1/10 почала впроваджувати інновації в своїй роботі [2]. Патентна активність також демонструє спадну динаміку (табл. 1), а до тематичних напрямів українських патентів, які повністю співпадають із прогнозованими п'яти світовими топ-напрямами, відносяться лише два: способи удобрення; вирощування хмелю, виноградної лози, фруктових або подібних дерев [3]. Все це свідчить про те, що інноваційні інститути не стимулюють створення і впровадження конкурентоспроможних інноваційних продуктів в АПК.

Патентна активність України за напрямом Сільське господарство

Роки	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість заявок на патенти	1093	1011	975	734	720	613	731	599
Кількість опублікованих патентів	1043	964	1044	879	810	866	862	1031

До причин такого стану експерти відносять наступні [4]:

1. Швидкість впровадження нових технологій зазвичай прямо пропорційна масштабу компанії.

2. Відсутність компетентних співробітників, здатних управляти надскладною технікою і системами та нести відповідальність за якість такого управління.

3. Соціальна відповідальність і соціальні проблеми – зростання технологічності виробництва сприяє зростанню продуктивності праці й автоматично скорочує потребу в працівниках та зростання заробітної плати.

4. Віддалений економічний ефект впровадження високих технологій.

Впровадження та ринкове освоєння новацій стримується також рядом інституціональних чинників. Так, на думку вчених і експертів, одна з головних причин повільного технологічного оновлення АПК – низька якість норм і правил, що встановлюються органами влади, відсутність достовірної й повної інформації про новітні вітчизняні наукові розробки в галузі сільського господарства [5], погана взаємодія між всіма учасниками інноваційного процесу: органами влади, науковими установами і науково-технічними фахівцями, аграріями, іноземними контрагентами і ін. [2], [6]. Недостатнє впровадження новітніх технологій вирощування, зберігання та перероблення продукції АПК обумовлює сировинну структуру експорту: 80% у загальному його обсязі складає не готова продукція, а сировина – злаки, рослинні олії (крім пальмової та оливкової), макуха, олійні (крім соєвих бобів) та пшениця [2].

Нові можливості експорту продукції українського АПК відкрилися з асоційованим членством України в ЄС: за період з листопада 2018 р. по жовтень 2019 р. країна посіла третє місце у світі серед постачальників агропродукції до ЄС із показником 7,3 млрд євро (після США і Бразилії) [7]. Україна та ЄС тісно співпрацюють з метою вирішення питань та подолання бар'єрів в аграрному секторі. Інституційними та адміністративними рамками співпраці між Україною та ЄС є Меморандум про взаєморозуміння щодо Діалогу з аграрних питань між Міністерством аграрної політики України та Генеральним Директоратом Європейської Комісії "Сільське господарство та розвиток сільської місцевості", підписаний 23 жовтня 2006 р. [8]. Але, незважаючи на це, українським виробникам досить складно просунути на ринки ЄС через досить жорстку політику регулювання аграрної діяльності та обмеження на імпорту.

Система країн, що складає ЄС, має єдину сільськогосподарську політику (Common Agricultural Policy), що значною мірою спрощує регулювання аграрного сектору ЄС. Основні інструменти, що використовуються при регулюванні аграрної діяльності в ЄС, є традиційними для ринкового господарства – регулювання цін, поставок, попиту, зовнішньої торгівлі за рахунок активного державного втручання. Також, оскільки необхідне регулювання і позаринковим шляхом, існує система квотування, що регулює обсяг безмитного імпорту. Здійснюються заходи адміністративного планування, прямих бюджетних виплат, заходи з підтримання екологічної безпеки, розвитку інфраструктури тощо. Таким чином, на ринку ЄС використовується певна комбінація широкого спектра як ринкових, так і неринкових важелів, що підтримує і регулює сучасну дуже складну структуру аграрної економіки. Також слід зазначити, що, окрім кількісного регулювання, контролю якості та безпеки, аграрна політика ЄС спрямована на розвиток власних фермерських господарств. Основними інструментами підтримки власних виробників є виплата субсидій, допомога у просуванні переробленої продукції на ринки інших країн (стимуляція експорту), інвестиції у виробничу і логістичну інфраструктуру. Це дозволяє локальним виробникам більш успішно виконувати свої функції та робить їх більш конкурентоспроможними порівняно з іноземними експортерами [9].

Незважаючи на Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яку було укладено у 2014 році з метою поступової інтеграції України в Європейський простір та поліпшення економічних, політичних та соціальних відносин та поширення вільної торгівлі, єдина аграрна політика країн-членів ЄС створює обмеження на певні категорії іноземних товарів. Це створюється з метою захисту своїх європейських виробників. Найпоширенішими заходами є квотування та ліцензування іноземних товарів [10].

Товари, що експортуються в країни ЄС, при перевищенні рівня квот на них підлягають додатковому тарифному збору, що значною мірою збільшує витрати на експорт та робить дану продукцію менш конкурентною відносно європейських конкурентів. Адміністрування тарифних квот віднесено до компетенції Генерального директорату ЄК, відповідального за сільське господарство і розвиток сільських районів. Видача ліцензій на ввезення в межах тарифних квот здійснюється на запит імпортера держави-члена ЄС. Потенційні імпортери української продукції подають відповідну заявку на право здійснення імпорту (видачу ліцензії) до

Генерального директорату Європейської Комісії “Аграрні питання та розвиток сільської місцевості”. При цьому існують обмеження у часі, протягом якого можна зарезервувати відповідний обсяг квот FAQ з питань функціонування вільної торгівлі між Україною та ЄС [11].

Така політика створює жорстку конкуренцію серед українських виробників, тому що обсягу квот на всіх не вистачає, а нести додаткові витрати на митні збори виробники не спроможні.

Взагалі створення Європейського Союзу значною мірою допомогло узагальнити та перевести на новий рівень системи з контролю якості та безпеки продукції на ринку Європи. Але велика кількість проблем, пов'язаних із експортом продукції АПК України, виникає через значні розбіжності в економічних, політичних, соціальних та інших інститутах нашої держави та країн-учасників міжнародної торгівлі.

Основні інституціональні проблеми, що створюють додаткові бар'єри та перешкоди виходу вітчизняних експортерів інноваційної продукції на іноземні ринки:

1. Інститут власності в АПК України перебуває в стані трансформації. Перехід до ринкової моделі економічних відносин та аграрна реформа, що розпочалася в 1991 році, призвели до ломки моделі управління та форми господарювання. По суті на той час були позбавлені права власності старі власники землі та засобів виробництва (державна) та почалась їх передача новим власникам (селяни) на пайовій основі [12]. 31 березня 2020 року Верховна Рада проголосувала за земельну реформу в Україні, згідно з чим право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення зможуть набувати громадяни України, юридичні особи України, територіальні громади та держава. [13]. Очікується, що вступ у дію Закону з липня 2021 року кардинально змінить відносини власності і матиме суперечливі – як позитивні, так і негативні наслідки для виробників і експортерів продукції АПК.

2. Інститути державної влади, які створюють формальні правила гри на ринку АПК, генерують недосконале законодавство, суперечливість окремих законодавчо-правових актів та високі податки. Практику державного регулювання й управління при наявній організації економічної влади можна вважати однією з головних перешкод для розвитку малого бізнесу, що особливо помітно в умовах глобалізації світової економіки. Значна кількість проблем найчастіше викликана діяльністю чи бездіяльністю органів влади, які гальмують, ускладнюють або унеможливають проходження процедур, передбачених чинним законодавством. До цього слід додати наявність у чинному законодавстві юридичних колізій, брак державної підтримки аграрного сектору економіки.

3. Інститути забезпечення інноваційних перетворень, які продукують наукові знання та інновації, забезпечують їх комерціалізацію і використання [6], – формально наявні в країні, проте функціонально малоспроможні, неефективні. Порівняно зі світовим досвідом інноваційні технології досить

повільно проникають у вітчизняне сільськогосподарське виробництво, а рівень використання досягнень аграрної науки сільськогосподарським виробництвом – низький [14, с. 79]. Іноземні передові науково-технічні розробки, що впроваджуються нині в рослинництво і тваринництво за ініціативою суб'єктів підприємницької діяльності, мають як позитивні, так і негативні ефекти на території країни-реципієнта. Надаючи загалом можливість виробляти конкурентоспроможну продукцію АПК на світовий ринок, їх використання може супроводжуватися виснаженням і ущільненням ґрунтів, широким використанням гербіцидів, засміченням полів, токсичністю продукту – в рослинництві, виникненням небажаних мутацій, можливістю передачі інфекцій, зниженням здатності до розмноження і т. ін. – в тваринництві. Широкий спектр подібних негативних побічних ефектів вимагає власних наукових досліджень, направлених на перевірку, доробку й адаптацію інноваційних рішень і технологій. У той же час сучасний стан інституційного забезпечення інноваційного процесу сільськогосподарської науки дійшов до критичної межі: матеріально-технічна база науково-дослідних установ зношена, не вистачає кваліфікованих кадрів, приладів для досліджень, особливо з найбільш наукомістких напрямів, зокрема біотехнології [5].

4. Фінансові інститути, ресурси яких є основним джерелом фінансування інновацій, обмежують можливості залучення ресурсів потенційними експортерами [15]. Кредити комерційних банків як джерело фінансування для багатьох підприємств малого бізнесу не доступні через високі процентні ставки (за даними суб'єктів господарювання, при зверненні до банків відсотки за користування кредитами для підприємств малого та середнього бізнесу в 2017-2018 р. становили у середньому 22-24% річних, тоді як для інших підприємств вони складали близько 17-19% річних), а також низьку привабливість малих підприємств як позичальників. Малі підприємства рідко бувають надійним клієнтом для банків, оскільки вони не завжди мають кошти для сплати зобов'язань перед банком. Заставне майно, яке переходить під право власності банку в разі несплати, може не відповідати потрібній сумі. Крім того, фінансова криза викликала значне підвищення кредитних ризиків і ослаблення фінансової стійкості банків, що, в свою чергу, призвело до різкого падіння обсягів кредитування малих підприємств за останні роки. В результаті на сільське господарство зараз перепадає лише 7% кредитного портфеля банківської системи. І лише 5-6% капітальних інвестицій у АПК сформовано за рахунок банківських кредитів та подібних їм позикових коштів. В основному підприємства інвестували власні кошти – 74% за даними Незалежної асоціації банків України [16].

Альтернативним джерелом зовнішнього фінансування є міжнародні фінансові організації, кредити яких для малого бізнесу набагато привабливіші за банківські. Однак у зв'язку з нестабільною економічною і політичною ситуацією в Україні більшість іноземних компаній побоюються робити

вкладення, адже існує високий ступінь ризику того, що вкладення призведуть до збитків.

5. Інститути адміністрування зовнішньоекономічної діяльності продукують бюрократію та тривале отримання документів. Існує безліч перешкод адміністративного характеру: проблема з реєстрацією, недосконалість системи ліцензування, бюрократичні дії органів державної влади, велика кількість контролюючих органів.

Надмірна кількість дозволів, норм, ліцензій і сертифікатів, а також тривалі строки їх оформлення й отримання є однією з проблем виходу на зовнішні ринки. Отримання деяких із них займає тривалий час (від 3 до 5 років). Постійні зміни в законодавстві, стрибки курсу й інші фактори змушують підприємство адаптуватися, підвищують витрати та ускладнюють планування, спонукаючи жити в умовах майбутньої невизначеності.

6. Інститути освіти, інформації, взаємодії економічних агентів недосконалі. Свідченням тому є всезагальна необізнаність і незнання іноземних мов. Спостерігається відсутність Call-центрів і асоціацій. Однією з проблем є те, що іноді важко безкоштовно отримати актуальну та достовірну інформацію з юридичних питань. Механізм отримання необхідних сертифікатів і дозволів, а також точне знання і розуміння законів і вимог країн ЄС створюють складнощі для підприємств, керівники яких донині не мали досвіду торгівлі за кордоном. Слід також виділити знання іноземних мов як один із ключових чинників для будь-якої зовнішньоекономічної діяльності. Без володіння англійською мовою на достатньому рівні експортна діяльність неможлива.

7. Інститути, що забезпечують відповідність якості та безпеки умовам ЄС, неефективні. Зараз в Україні діють 25 нормативних документів державної системи сертифікації УкрСЕПРО, 12 нормативних документів комерційної системи сертифікації СовАск та нормативні документи системи сертифікації CERTEX, яка направлена на добровільну сертифікацію продукції. Нормативно-правова база ЄС щодо стандартів, безпеки та якості продукції поширюється на всі види продукції, виготовлені в ЄС, та продукти, що ввозяться з третіх країн. Такі стандарти вимагають, щоб виробник або продавець надавав пакет інформації про характеристики продукції, умови використання, інструкції з технічного обслуговування тощо. Цю проблему слід виділити окремо, оскільки вона є однією з найбільш суттєвих перешкод. Успішна торгівля аграрною продукцією можлива тільки за однієї умови – якщо якість вітчизняної продукції буде відповідати європейським стандартам [17]. Водночас національні ДСТУ настільки далекі від європейських вимог до якості, що українським підприємствам доводиться працювати над отриманням сертифікатів ЄС у середньому від двох до п'яти років. Процедура сертифікації має наступний алгоритм: виробник подає заявку до Європейської комісії на отримання сертифіката відповідності своєї продукції європейським нормам. Після цього підприємство відвідує інспектори, які визначають, наскільки виробничий процес

відповідає нормативам ЄС, і дають свої рекомендації [17]. Таких інспекцій може бути кілька, а їх робота розтягується не на один рік. Лише коли всі рекомендації виконані, виробник отримує сертифікат, що дозволяє йому торгувати в країнах ЄС.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Дослідивши можливості поступального розвитку АПК, який є вагомим складовим господарського комплексу України і джерелом валютних надходжень на засадах інституціонального підходу, виявлено недостатню інноваційну активність суб'єктів агробізнесу. Це послаблює позиції на світовому ринку вітчизняних експортерів, які прагнуть до закріплення позицій на старих та пошуку нових ринків збуту. Проаналізовано причини недостатньої інноваційної активності і встановлено, що інноваційні інститути не стимулюють створення і впровадження конкурентоспроможних інноваційних продуктів в АПК. Виявлено основні інституціональні проблеми, що створюють додаткові бар'єри та перешкоди виходу вітчизняних експортерів інноваційної продукції на іноземні ринки, як-от: інститут власності в АПК України, що перебуває у стані трансформації і невизначеності; інститути державної влади, які створюють формальні правила гри на ринку АПК, генерують недосконале законодавство, суперечливість окремих законодавчо-правових актів; інститути забезпечення інноваційних перетворень, які формально наявні в країні, проте функціонально малоспроможні, неефективні; фінансові інститути, ресурси яких є основним джерелом фінансування інновацій, обмежують можливості залучення ресурсів потенційними експортерами; інститути адміністрування зовнішньоекономічної діяльності - продукують бюрократію та тривале отримання документів; інститути освіти, інформації, взаємодії економічних агентів недосконалі; інститути, що забезпечують відповідність якості та безпеки умовам ЄС, неефективні.

Напрями подолання зазначених перешкод до здійснення інноваційних перетворень в АПК потребують застосування системного підходу до інституційно-організаційних, інституціонально-правових, інституціонально-кадрових елементів інституціонального середовища і налагодження ефективної взаємодії між агентами інноваційної діяльності. Пошук можливих шляхів усунення бар'єрів є предметом подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веблен Т. Теория праздного класса : The theory of the leisure class. An economic study of institutions / [пер. с англ., вступ. ст. и примеч. С. Г. Сорокиной ; общ. ред. В. В. Мотылева]. – [Изд. 4-е]. – М. : ЛИБРОКОМ, 2011. – 365 с.
2. Інновації в АПК впроваджує тільки десята частина компаній [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://agravery.com/uk/posts/show/innovacij-v-apk-vprovadzue-tilki-desata-castina-kompanij](https://agravery.com/uk/posts/show/innovacij-v-apk-vprovadzue-tilki-desata-chastina-kompanij).

3. Патентний аналіз за Ціллю сталого розвитку 2 “Подолання голоду, розвиток сільського господарства” із використанням платформи Derwent Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2020/03/26.08/tssr-silskogospodarstvo.pdf>.

4. Кравченко В. Інновації та АПК: чому за таким союзом майбутнє [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [google.com/search?q=інновації+в+АПК&rlz=1C1CHBD_ruUA881UA881&oq=інновації+в+АПК&aqs=chrome..69i57j017.4784j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8](https://www.google.com/search?q=інновації+в+АПК&rlz=1C1CHBD_ruUA881UA881&oq=інновації+в+АПК&aqs=chrome..69i57j017.4784j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8).

5. Опружак С. С. Інноваційна діяльність у сільському господарстві / С. С. Опружак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/38-vosma-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-konferentsiya-naukova-dumka-suchasnosti-i-majbutnogo/90-innovatsijna-diyalnist-v-silskomu-gospodarstvi>.

6. Тивончук С. О. Інституційне забезпечення інноваційної діяльності в аграрній сфері / С. О. Тивончук, С. В. Тивончук, Р. В. Костюк // Економіка АПК. – 2014. – №8. – С. 68-75 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/E_apk_2014_8_13.pdf.

7. Україна увійшла до топ-3 експортерів сільськогосподарських продуктів до ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eu-ua.org/novyny/ukrayina-uviyshla-do-top-3-eksporteriv-silskogospodarskyh-produktiv-do-yes?fbclid=IwAR23BXxQai4tqtFVga2cQDM6aXBD5x357CwJxTD8TESWpiBeb8LEkGWMJT8>.

8. Представництво України при ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine.eu.mfa.gov.ua>.

9. Європейська комісія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu>.

10. Угода про Асоціацію України та ЄС від 27 червня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

11. FAQ з питань функціонування вільної торгівлі між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801e-b932-4207-aea9-3728dad379&title=FaQZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas>.

12. Хірівський Р. П. Інституціональний аналіз економіки України та її аграрного сектору / Р. П. Хірівський // Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magazine.faaf.org.ua/institucionalniy-analiz-ekonomiki-ukraini-ta-ii-agrarnogo-sektoru.html>.

13. Закон України № 552-ІХ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення // Голос України, 30 квітня 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/330442>.

14. Білінська В. Сучасні інноваційні технології в сільському господарстві: основна характеристика та перспективи впровадження / В. Білінська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – № 7 (172). – С. 74-80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/suchasni-innovatsiyni-tehnologiyi-v-silskomu-gospodarstvi-osnovna-harakteristika-ta-perspektivi-vprovadzhennya/viewer>.

15. Бондаренко О. С. Перспективи розвитку фінансових інститутів в економіці України / О. С. Бондаренко, І. П. Адаменко // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2018/4.pdf.

16. Аграрна гра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.ua/ua/agrarna-gra-chi-zmozhetos.html>.

17. Алгоритм експорту: що потрібно знати українському експортеру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/algoritm_eksportu.pdf.

REFERENCES

1. Veblen T. (2011), *Teoriya prazdnogo klassa : The theory of the leisure class. An economic study of institutions*, per. s anhl., vstup. st. y pryemch. S. H. Sorokynoj ; obsch. red. V. V. Motyleva, 4 nd ed, LYBROKOM, M., 365 s.

2. Innovatsii v APK vprovadzhue til'ky desiata chastyna kompanij, available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/innovacii-v-apk-vprovadzhue-tilki-desata-castina-kompanij>.

3. Patentnyj analiz za Tsilliu staloho rozvytku 2 “Podolannia holodu, rozvytok sil'skoho gospodarstva” iz vykorystanniam platformy Derwent Innovation, available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2020/03/26.08/tssr-silskogospodarstvo.pdf>.

4. Kravchenko V. Ynnovatsyy u APK: pochemu za takim soiuzom buduschee, available at: [google.com/search?q=innovatsii+v+APK&rlz=1C1CHBD_ruUA881UA881&oq=innovatsii+v+APK&aqs=chrome..69i57j017.4784j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8](https://www.google.com/search?q=innovatsii+v+APK&rlz=1C1CHBD_ruUA881UA881&oq=innovatsii+v+APK&aqs=chrome..69i57j017.4784j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8).

5. Opruzhak, S. S. Innovatsijna diial'nist' u sil'skomu gospodarstvi, available at: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/38-vosma-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-konferentsiya-naukova-dumka-suchasnosti-i-majbutnogo/90-innovatsijna-diyalnist-v-silskomu-gospodarstvi>.

6. Tyvonchuk, S. O. Tyvonchuk, S. V. and Kostiuk, R. V. (2014), *Instytutsijne zabezpechennia innovatsijnoi diial'nosti v aharnij sferi, Ekonomika APK, №8, s. 68-75*, available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/E_apk_2014_8_13.pdf.

7. Ukraina uviyshla do top-3 eksporteriv sil's'kohospodars'kykh produktiv do YeS, available at: <https://eu-ua.org/novyny/ukrayina-uviyshla-do-top-3-eksporteriv-sil'skogospodarskykh-produktiv-do-yes?fbclid=IwAR23BXxQai4tqtFVga2cQDM6aXBD5x357CwJxTD8TESWpiBeb8LEkGWMJT8>.

8. Predstavnytstvo Ukrainy pry YeS, available at: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua>.

9. Yevropejs'ka komisiia, available at: <https://ec.europa.eu>.

10. Uhoda pro Asotsiatsiiu Ukrainy ta YeS vid 27 chervnia 2014 roku, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

11. FAQ z pytan' funktsionuvannia vil'noi torhivli mizh Ukrainoiu ta YeS, available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801e-b932-4207-aea9-3728dad379&title=FaqZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas>].

12. Khirivs'kyj, R. P. Instytutsional'nyj analiz ekonomiky Ukrainy ta ii ahrarnoho sektoru, Oblik i finansy APK: bukhhaltens'kyj portal, available at: <http://magazine.faa.org.ua/institucionalniy-analiz-ekonomiki-ukraini-ta-ii-agrarnogo-sektoru.html>.

13. Zakon Ukrainy № 552-IX Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo

umov obihu zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennia, *Holos Ukrainy*, 30 kvitnia 2020 r., available at: <http://www.golos.com.ua/article/330442>.

14. Bilins'ka V. (2015), Suchasni innovatsijni tekhnologii v sil's'komu hospodarstvi: osnovna kharakterystyka ta perspektyvy vprovadzhennia, *Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, № 7 (172), s. 74-80, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/suchasni-innovatsiyni-tehnologiyi-v-sil'skomu-gospodarstvi-osnovna-harakteristika-ta-perspektivi-vprovadzhennya/viewer>.

15. Bondarenko, O. S. and Adamenko, I. P. (2018), Perspektivy rozvytku finansovykh instytutiv v ekonomitsi Ukrainy, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, № 5, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2018/4.pdf.

16. Ahrarna hra, available at: <https://nabu.ua/ua/agrarna-gra-chi-zmozhe-htos.html>.

17. Alhorytm eksportu: scho potribno znaty ukrains'komu eksporteru, available at: http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/algoritm_eksportu.pdf.

Стаття надійшла до редакції 05 червня 2020 року